

FERDINANDY GYÖRGY

Jegyzetfüzet III.

(Könyvhét után...)

Ilyenkor, nyár közepén, évről-évre félszáz dedikált könyv tornyosul az asztalomon.

Én pedig nekiveselkedem, és végigolvasom mind az ötvenet. Ebből áll számomra a nyaralás. Odaát, a trópuson írom majd tovább a penzumomat.

Azt, hogy ez nem volt mindig így, fölösleges mondanom. Valamikor én is éltem. De ma már csak ebből a félszáz könyvheti kiadványból szerzem a tapasztalataimat.

1.

Lássuk hát! Itt van mindjárt Legát Tibor *Buszos könyve*, a Jószoveg Műhely kiadása, Széki Dezső sofőr fotóival. Ebben a díszes albumban helyet kap a múlt század elején megjelenő hosszú orrú, emeletes ősbustól kezdve a budapesti autóbusz közlekedés megannyi szereplője. Gyerekkorom legnagyobb élménye volt, ha a vezetőfülke melletti ülésen utazva figyelhettem a kormánykerékkel birkózó sofőrt és az előtünk kanyargó utat. Azt, hogy ezeket a pöfögő masinákat *Harcsáknak* becézték, csak Legát Tibor könyvéből tudom.

Azután ez a másik makacs emlék. Valamikor a harmincas évek végén nagyapám kivitt németprónai Wolff Károly polgármester villája elé, és megmutatta, hogyan kell átkelni ezen a mi utcánknál szélesebb, forgalmas műúton.

– Először jobbra nézel – mondta –, majd balra!

Rövid idő múlva másodszor is kivitt a Wolff Károly út sarkára az öregúr:

– Először balra! – mondta, mert időközben bevezették a jobboldali közlekedést. Megtanulhattam, hogy a nagyvilág törvényei változékonyak.

A kalauz bácsik azokban a boldog békeidőkben még lógó bajuszos vidékiek voltak. Leadogatták az utasok pakkját, és felsegítették az idősebbeket, mielőtt elcsengették a kocsikat.

Sokáig kalauz szerettem volna lenni én is. Ez volt az egyetlen gyerekkori álmom, ami valóra vált, amikor a világháború után nem vették fel egyetemre a hozzám hasonló polgári ivadékokat. Három éven át viseltem az autóbuszüzem kék parolis egyenruháját, amire 1956 őszén már felvarrták a második ezüstcsillagot.

A réges-régi Rábák után dolgoztam a pehelykönnyű *nájlónbuszokon*, és a modern technika vívmányának tartott Ikarusz 60-ason. Mindezeket felsorolja Legát Tibor könyve is. A *Buszos könyv* kétszáz oldalas albumából csak a folklórt hiányo-

lom. Mindazt, amit csak alulnézetből ismerhet meg az ember, és ami – ergo – nem szerepel a brigádnaplók bejegyzéseiben.

*

Persze a fülkéjébe zárt sofőr számára nem leányálom a napi tízórás utazás. Az utastér azonban egészen más világ volt. Emberarcú, *et pour cause!* kalandokban bővelkedő.

Minden járaton más és más nép utazott, mások a budaörsi negyvenesen, a tizenötös belvárosi vonalán, vagy az óbudai hatoson. A hegyi járatoknak törzsközönységük volt, a belvárosban lépten-nyomon híres emberekkel találkozott a kalauz. Rodolfo, a világhírű bűvész például az én tenyeremből is eltüntette az alumínium forintosokat.

Mókás fickók a klajzik között is akadtak. Voltak, akik már a Clark Ádám téren bemondták, hogy „Tessék lehajolni, jön az alagút!”, vagy akik estéről-estére közölték, hogy nem megy át Pestre a járat, mert már betolták az alagútba a Lánchidat.

Mások még némi politikai színt is adtak a bemondásaiknak. Például volt, aki következetesen Erzsébet térnek hívta az Engels teret, és ezért a bámulatos merészségéért az utasoktól savanyúcukorkát kapott.

A sofőrök törzsgárdája régi munkásokból állt, akiknek akkoriban még telkük volt a város peremén. Egy talpalatnyi föld, ahonnan tavasztól ősziig nagy cekkerben hordták a paradicsomot. De az ötvenes években már köztük is megjelentek a világháborús vadászpilóták, a kettős vonalán például gróf Széchenyi György – Bánó Iván földbirtokos váltótársaként dolgozott.

A kalauzok ritkán voltak igazi munkásemberek. Kiöregedett sorsjegyárosok, lecsúszott, kétes egzisztenciák vették át a bajuszos, vidéki jegykezelők helyét. Az én környezetemben volt báró Szendy Arisztid, akiből később Párizsban lett ékszerész, Jambalaya, egy kövér cigánygyerek, és hát persze a Conti utcai lányok, akik ideig-óráig olcsó (és szexi) munkaerővel látták el a Fővárosi Autóbuszüzemet.

*

Ezekből az „osztályidegenekből” kellett szocialista brigádokat alakítani. A hálátlan szerepre kultúrfelelősünk, az áldott emléké Gossler Jenő bácsi vállalkozott. Nem volt könnyű dolga. A kettős szedett-vedett társasága például kikötötte, hogy „deklaszált brigád” néven fognak indulni a munkaversenyen. Jenő bácsinak köszönhető, hogy „Széchenyi Lánchíd brigád” néven került bejegyzésre a csapat. Végül is a Lánchídon jártunk, és egy illusztris pilótánk nevét viseltük az akkoriban divatos „Április 4.”, vagy „November 7.” helyett.

Folytathatnám. De hát számomra valahol itt a lényeg. Az utastér költészetében, amiről egy vállalat- vagy egy buszvezető keveset tudott.

Legát Tibor szép albumának más érdemei vannak. A *Buszos könyv* nemcsak egy közlekedési eszköznek, hanem egy egész kornak emléket állított. Vajon mikor kerülnek sorra az Ikaruszok kortársai, a „negyvenhatos sárga villamosok”?

Addig is, ahogy indítónk, Matejka bácsi dixit, a lényeg az, hogy sok pénz legyen a zsebünkben, és hogy autón járjanak a hozzánk hasonló szegény emberek. Ezt a kettős célkitűzést pedig megvalósították a régi idők kalauzai.

(Ünnep mindenkinek...)

A francia könyvkiadók tavaszi tárlata a Salon du Livre, ahol az idén, március 14-e és 19-e között háromezer író találkozott olvasóival. A kiadók egymás számára csupán egyetlen napot tartottak fenn: a rendezvények mindenekelőtt író és olvasó találkozását szolgálták. Az olvasók kihasználták a lehetőségeket: a Porte de Versailles-t több mint százezer érdeklődő kereste fel.

A díszvendég Izrael volt, erre már kint a téren figyelmeztettek az egyébként békeesen tüntető palesztinok. A bombariadó miatt a bejáratnál megmotozták a látogatókat. Az írókat – akik ugye, ki-bejárnak – napjában többször is. De az ilyen apró kellemetlenség ma már mindennapos.

A francia könyv a jelek szerint jól érzi magát. Az első kiadások ára tíz és húsz euró között mozog, ebből harminchárom százalék az árusé, és nyolc-tíz százalék az író honorárium. A színvonalas irodalom példányszáma három-ötezer, a lektűr, a bestselleré ennél természetesen sokkal magasabb. A két műfaj nem keveredik, a más világrészeken észlelhető ízlésbeli elbizonytalanodást nem tapasztaltam párizsi tartózkodásom alatt.

A véletlen úgy hozta, hogy tavaly megfordultam az Újvilágban is, a Dominikai Köztársaság Nemzetközi Könyvhétén. Festői volt és megkapó. A délelőtti órákban iskolák, diákcsoporthoz látogatták a kiadók standjait. Könyvre csak ritkán tellett nekik, a gyerekek jobb híján kockás füzetekbe gyűjtögették az autogramokat. A vásárlóközönség munkaidő után, az esti órákban érkezett. A belépés ingyenes volt (Párizsban is csak kevesen fizették ki a hivatalos hét eurós belépődíjat), naplemente után a rögtönzött színpadokon egymást követték a felolvasások és a zenekarok. Ezen az apró és koldusszegény karibi szigeten, ahol ezer példányban adják ki az elsőkönyveseket, a prózát és a verseket, a látogatók száma a rendezők szerint elérte a párizsi szalonét.

Most – alig hat héttel a Könyvfesztivál után – kezdődik nálunk is az Ünnepi Könyvhét. Aki az előbbieket tapasztalásával felkeresi ezt a másik magyar könyvszemlét, számtalan összehasonlítást tehet. Nekem hirtelen az jut eszembe, hogy mennyire a pénz került a mi rendezvényeink középpontjába. A pénz, vagy a pénz hiánya – a kettő majdnem ugyanaz. Nem tudunk önfeledten örülni, mint a dominikai szegények, sem tartalmas emberi kapcsolatokat létrehozni, mint a Szajna-parti gazdagok.

Ilyenkor, az Ünnepi Könyvhét megnyitóján, az ember évről évre mégis reménykedik. Hogy miben? Például abban, hogy egyszer kikerül a mai hullámvölgyből a magyar könyvkiadás. Hogy a mázsás bestsellerek árnyékában nem pusztul el, új erőre kap a színvonalas irodalom. Hogy a könyv újra a szellem terméke lesz, és nem

csak áru. A 79. Ünnepi Könyvhét pedig ünnep, mindenkinek: íróknak, olvasóknak, a könyvszakma munkásainak egyaránt.

(Életben tartani...)

„Itt, a trópuson egyetlen állandó van: az emlékezés. És egyetlen esemény, ha levelet kapok.” Valamelyik karcolatomban írtam le ezt a két csüggedt mondatot. Mert hát *„muszka földre lassan jár a posta”*: ritka esemény volt, ha hírt kapott a nagyvilágból az ember lent, a trópuson.

Márpedig mi, a világban szétszóródott '56-os írópalánták, levelezés útján tartottuk egymással a kapcsolatot. Az emigráció két nagy öregje, Határ Győző és Cs. Szabó episztolák ezreivel tartották bennünk a lelket. Győző dicsért, Laci bácsi biztatott. És hát ott volt mellettük Czigány, mint mondtuk volt: Kazinczy Lóránt, az ifjú pályatárs, aki fáradhatatlanul szervezte azt a furcsa képződményt, amit ma úgy hívunk: nyugati magyar irodalom.

Az aprócska haza azonban ezekben az első, keserves évtizedekben – néma maradt. Nem vette tudomásul, hogy – ha tetszik, ha nem! – irodalmunknak támadt egy ötödik sípja Nyugaton. Pedig ez a visszhang lett volna egy kezdő író számára a legfontosabb. Legfőképpen azoknak, akik – mint jómagam is – nem győztük hangoztatni, hogy csak a honi mércét tekintjük mérvadónak, és hogy amit művelünk, nem „emigráns-irodalom”.

Ilyen körülmények között kezdtek közkezen forogni a Szegeden postázott – ma már irodalomtörténeti kuriózumnak számító – Ilia Mihály szignálta képeslapok. Nem levelek voltak, inkább csak rövid híradások. Tudatták velünk, hogy van olvasónk az aprócska hazában, hogy számon tart és figyel ránk az Óhaza.

Levelező cím nem állt ezeken az illegális üzeneteken. Nem vártak választ, éppen ez volt az, ami bizalmat ébresztett a feladó iránt.

Aki időről-időre hasznos apróságokra is felhívta a figyelmet. Például arra, ha honi betűvetők kisajátítottak, a maguk neve alatt közöltek nyugati szöveget. Ilyen értelemben a képviselőnk volt odaát, a szkipetárok földjén, ahová mi nem kaptunk belépőjegyet.

Határ Győző és Csé túlélni segítettek, átlábalni egy nehéz, embertelen korszakon. Később, amikor lassan, fokozatosan kialakult az Óhazával a kapcsolat, nem játszották tovább ezt a költséges, és munkaigényes szerepet.

Ilia Mihály képeslapjait azonban továbbra is hozza a posta. A Tanár Úr nem katasztrófa-ember. Nem hagyja el azokat, akiket örökbe fogadott. Intézmény ő, olyan magányos hivatal, amivel, tudtommal, nem dicsekedhet egyetlen irodalom sem.

Intézmény? Inkább úgy mondom: nagyszerű ember. Kemény és tiszta, mint az arkangyalok.

(Leszámolás...)

(Dr. Magyar Zoltán és Dr. Unger Emil: Egy pesti polgárcsalád története)

Mint olyan sok egyéb, a családkutatás, az elszakadt gyökerek keresése is az Újvilágból indult világhódító útjára. Az Egyesült Államok nem az az olvasztótégely, aminek beállítják a szociológusok. A bevándorlók első nemzedéke még csak angolul se tanul meg, az utánuk jövőik pedig – mintha mi sem történt volna – elkezdik keresni az Óvilágban maradt ősöket.

Az ilyen kutatások általában megmaradnak a turizmus, a nosztalgikus utazgatások felszínén. Valamiféle homályos honvágy vezérli őket a régmúlt képzelt paradicsoma után, ami az esetek többségében exodust: a nyomor és a munkanélküliség exodusát jelenti gyakorlatilag.

Ritkán születik olyan családkritika, mint amit a Magyar-Unger szerzőpáros tesz le most elének. Ez az írás ugyanis egy felemelkedő család története. Adalék a magyar, illetve magyarosodó polgárság társadalomtörténetéhez, amelynek – mint Vajay Szabolcs megállapítja – fölöttébb gyér irodalma van.

Polgárcsaládból származunk – vallják a szerzők. Azok közül, akik a feudális Magyarország világából emelkedtek ki az elmúlt három évszázad alatt. A szerzők büszkéek erre a múltra. Ami a kezükbe adja a tollat, az nem a honvágy, és nem egy amerikai típusú nosztalgia. Az „ismerd meg magadat!” szókratészi parancsának engedelmeskednek. Krónikájuk a Földközi-tenger partján megtelepedett Unger és Magyar leszármazottak leszámolása a múlttal, ami – valljuk be – itt, a Kárpát-medencében a polgárosodásnak sosem kedvezett.

Évtizedes kutatások eredménye, történelmi szaktudással, de olvasmányos formában, jelzi a svájci magyar történész, Vajay Szabolcs. Az elmúlt évszázadok társadalmi körképe. Elfogulatlan, jót, rosszat egyaránt mérlegelő, és ebben a maga nemében példamutató. Fontos adalék a Kárpát-medence történetéhez, és nem utolsó sorban érdekes olvasmány. Érdemes megismerkedni vele.

(Kaukázusiak...)

Ami engem illet, nekem odaát, a korlátlan lehetőségek honában és életem alkonyán kellett először színt vallanom. A rasszizmusról addig csak homályos, kisgyerekkori emlékeim voltak. Tudtam róla, hogy valami csúnya – mit csúnya! –, nagyon csúnya dolog.

Akkor azonban egy kérdőíven be kellett jelölnöm, hogy melyik emberfajhoz tartozom. Legszívesebben a latint írtam volna be: fél évszázadon át Spanyol-Amerikában tanítottam; fiam, feleségem – helyi szóhasználattal – latinok. Azután felvilágosítottak, hogy az óvilágból áthajózó fehér emberek, ha tetszik, ha nem, *kaukázusiak*.

És ez nem megbélyegzés. Éppen ellenkezőleg: odaát, abban a nem is olyan vadoztatú világban korlátlan urak a kaukázusiak.

A fajelméletekkel persze találkoznia kellett mindenkinek, aki túlélte ezt a hosszúszúra sikerült huszadik századot. Próbálom összeszedni az emlékeimet. Ötéves lehettem, amikor Kassára vitt anyám. Keresztlevelek után kutakodtunk. Igazolnunk kellett, hogy a német nevű galíciai ősök – így mondtuk: ágotai evangélikusok.

Történt azután még sok egyéb, ami akármilyen borzalmas volt, valahogyan mégsem rám vonatkozott. Tőlem csak most, életem alkonyán kérdezték meg, hogy ki fia-borja vagyok. És hát, milyen hanyag az ember, mindmáig én sem kérdeztem meg magamtól.

Pedig, ha visszagondolok, lett volna rá bőven okom. No, nem itt, ebben a honi környezetben, ahol nevetlenség nevükön nevezni a dolgokat. Akkor, amikor a nyakamba szedtem a világot. Amikor ez a fészekmeleg rám fagyott.

Természetes volt már a menekülttáborban is, hogy Lichtenstern, a mohácsi patikus fia és Herczog Robi volt a barátom. Könyvre, színházra költöttük a zsebpénzt, amit valami jótékony szervezet adott. Próbáltuk megérteni ezt az új világot. Társaink nótáztak, bústak a láger egyetlen rádiója körül. Ittak, de hát a francia boroktól én sem tartóztattam meg magam.

Azután az is, hogy kik nyúltak a hónom alá. Pierre Marsil, a könyvterjesztő, Nátán bácsi, a kiadók doyenje, Robert Kanters, a félelmetes kritikus. Mind – kivétel nélkül – megértő, türelmes zsidó emberek. Az enyéim – ha voltak – szóba sem álltak velem.

Nagy iskola az emigráció. Az ember megtanulja, hogy hová tartozik. Hogy kikre számíthat.

A francia tanyán sem úri gyerekek hordták a téglát. Lakatos Menyhérttel, a cigányíróval építettük fel kettesben az egész tetőszerkezetet. Amikor pedig hazajöttem, foglalt volt a házam. IBUSZ-lakás! Daróczi Choli roma költő fogadott be, aki, ha jól emlékszem, Királyerdőn tanított egy cigányiskolában. És – ezt a végére hagytam – Kardos Gyuri közölt először az ÉS-ben, és Kulcsár István írta rólam az első ismeretéseket.

Hát csak így. Múlik az idő. Kezdem megtalálni a helyem. Ma már újra a sajátomban lakom. Az utcában, ahol születtem. Hétfvégén latin feleségem összeharangozza a szomszédokat. Teázunk, pogácsát ropogtatunk. Társaim élcelődnek. Szidják a zsidókat, csakúgy, mint ötven éve. Ijesztgetik a cigányokat.

Nem tudják rólam, hogy kaukázusi vagyok.

(Világvége...)

Beharangozták: jön. Napra pontosan. 2012. december 21-én az emberiség történetének egy csapásra vége szakad. Micsoda aranybánya! Mert abban, hogy a vég természeti csapások formájában fogja elérni a világot, megegyeznek, akik félreverik a harangokat. Egy ilyen katasztrófa azonban – ha felkészülünk rá – kivédhető. Vagyis nem a civilizált – a felkészült – emberiséget fenyegeti végveszély.

Aki persze vette a fáradságot, hogy utánanézzon, tudja, hogy a maják jövődölése nem természeti csapásról beszél. De én itt most nem a hisztériakeltés mechanizmusát boncolgatom. Lám, a várva-várt csapás nem jött: elmaradt!

Bosszankodjak vagy nevessek? Hogyan is jött volna, ha immár mit hónapok! évek óta benne élünk! A gyakorlatban soha nem fejeződnek be a civilizációk egyetlen nap alatt. A világvége – folyamat.

Hallgatom az indiánokat. A Szent tó, a Titicaca partján Evo Morales arról beszél, hogy a nyugati civilizáció kifosztotta a földet. Ő a konkvisztádoroktól eredezteti ezt a félezer éves folyamatot. Ez itt az egyetlen józan elemzés, amit hallok ezekben a napokban. Mert a mi virtuális világunk prófétái befogják a fülüket.

Pedig milyen egyszerű lenne emlékeztetni rá, hogy az emberiség történelmét gazdasági erők mozgatják. A miénk, a kapitalizmus pedig már nem talál magának új piacot. A világ gazdaság, amit ma ismerünk, zsákutcába jutott. Ideje kitalálnunk valami megoldást az elsüllyedt civilizációkról papoló hisztérikusok bárgyú szövegelése helyett.

*

Aki nem hiszi, járjon utána! Nézzon körül! A sztrádákon gépjárművek milliói araszolnak, lassabban, mint a stráfszekerek. Bennük, az öt ülésen, egyetlen csóró utas. Aki nem szállna buszra, villamosra. A többiek – úgy tudja – bűdösek.

A sztráda szeméthegek között kanyarog. A kidobott élelmiszerekből élne az éhhalállal küszködő harmadik világ. Folytassam? Az emberek a közhiedelemmel ellentétben nem a pénz rabszolgái, hanem a tárgyaké. Mindenki gyűjtöget. A szegényebbek a bővít. A szemetet.

És a zsírpárnákat. A társadalom félelmetes elhízása nem a jólét jele. Lásd Móricz Zsigmond: Lázadás. Kienni vagyonából a gazdagokat, ha már más úton nem lehet.

A folyamatból nem marad ki az sem, aki a jólét határmezsgyéjén él. Azzal pusztul el, amit utánozni próbál. Ráadásul úgy, hogy a prosperitást csak hírből ismerheti meg. Ezeket a peremnépeket, peremembereket lesz a legnehezebb meggyőzni, hogy a lehetőségeink felett élünk. És hogy a dőzsölésnek mára vége lett.

*

Van-e kiút? Azok számára, akik még termelnek, talán. Akik még tudnak kutatásni, megtalálják az ivóvizet. Lehetséges, hogy évszázadokat kell visszalépnünk, és hogy újra baromfiudvarra és veteményes kertre fog szorulni az emberiség? Ám akkor a megavárosok lakóival – a többséggel – mi lesz?

Megtanul majd újra gyalogni az emberiség? Az autótetemők között kitapossa magának a régi, jól bevált gyalogösvényeket?

Ami engem illet, tartok tőle, hogy nem fogjuk követni az évezredek folyamán itt-ott mégiscsak jelentkező bölcseket. Egyre elszántabban fogunk marakodni a konkon. Vérengzések törnek ki, gyilkos háborúk, amíg csak el nem fogy a levegő és szép, új világunknak ezúttal tényleg vége lesz.

Ennek a mai válságnak jelzésértéke van. A világvége nem jön-megy. Van. Benne élünk. A végét lesni naivság. Hiábavaló. Meg kell tanulnunk élni vele.

A Szent tó, a Titicaca partján miben reménykedik százezer ember? Próbálok ellesni tőlük: a világvége ötletét is tőlük örökölte az emberiség.

(Inkluzíve...)

Egy barátom öngyilkos lett.

- És meghalt? – kérdezi valaki.
- Inkluzíve! – feleltem.

Cinikus párbeszéd. Az ember nem gyászolhat szüntelenül. Pedig sírnivaló az év minden napjára akad.

Ma például, a Gömöri Hírlap, ez a rimaszombati hetilap. Megszűnt, százhusz év után. Az utolsó szám dátuma 2012. november 26-a. A címlap sarkában apró csoportkép. Az utolsó szerkesztő: Juhász Dósa János. Körülötte négy-öt magyar. A munkatársai.

Szemelvények: Várgede, múzeummegnyitó. A magyar anyanyelvű óvodások szlovákul énekelnek. „Tíz év alatt 64-ről 33 százalékra csökkent a helybeli magyarok aránya. Az óvodában nem engedélyezték a Bethlen-alap támogatásának felvételét, mert az igazgató asszony szerint Várgedében csak szlovákok élnek.”

És így tovább. Beszámolók, magyar rendezvényekről, könyvbemutatókról. A haladókó cigányzenéről. Gömörből elvándorolnak a fiatalok. Sporthírek, szépirodalom. Sok minden elfér tizenhat apróbetűs oldalon. Még apróhirdetések is. „Eladó: motoros húsdaráló. Minőségi pizsamák. Panelek.”

De hát ma már mindez csak a múlt. „Kedves olvasóink, a Gömöri Hírlap utolsó, 16 oldalas számát tartják a kezükben.” Inkluzíve: „Várgedében már nem élnek magyarok.”